

Branka Vegar

*Nastavnica u jugoslavenskoj
dopunskoj školi, Beč*

Primljeno: 15. 01. 1987.

NEKI ASPEKTI U NJEGOVANJU GOVORNOG I PISMENOG IZRAZA BILINGVALNOG UČENIKA

SAŽETAK

Školske godine 1985/86 provedeno je ispitivanje 9 jugoslavenskih učenika u bečkim ASO (općim specijalnim školama za učenike sa poteškoćama u učenju), koje je pokazalo da život u uvjetima supkulture ostavlja tragove na njihovu izražavanju. Ovo ispitivanje, kao i spoznaje iz vlastite nastavničke prakse sa djecom jugoslavenskih migranata, autorica povezuje sa teorijom Basila Bernsteina (1962) o ograničenim i razrađenim kodovima. Ova je teorija rezultat promatranja odnosa u društvenim slojevima koji uvjetuju pojavu različitih govornih sistema ili lingvističkih kodova. Aplikirana na pismeno i usmeno izražavanje na materinskom jeziku u dopunskoj nastavi u Beču, navodi autoricu na konstataciju da se učenici razlikuju po relativnoj upotrebi sintakse i leksika, no to nije pitanje gramatičkog sistema, dijalekata ili žargona, već je uvjetovano različitim odnosima prema društvenoj strukturi. Opisuju se značajke »zajedničkog jezika« jugoslavenskih učenika koji, iako »ograničen«, ima svoju estetiku i svoje mogućnosti. Pledira se za očuvanje upotrebe ovoga jezika, ali i za stvaranje mogućnosti za pojedinca da se koristi »formalnim« jezikom, te se u tom smislu iznose neke praktične preporuke.

Uvod

U vremenu u kojem neki društveni pomaci i rast standarda mase ljudi drži u kulturnoj bijedi, kreće se i naš mali štićenik, pojedinac, s kojim treba kad-tad uspostaviti verbalni kontakt. Društveno uvjetovane prilike u životu njegove obitelji u gradskoj populaciji na neopisivo skućenu prostoru, sivo-bijeli tonovi njegove svakodnevice i, kao kontrast, blještavilo izloga — tračnice su koje vode u neizvjesnost. Roditelji su usamljeni ili potpuno odsutni iz procesa odgoja u trenutku kad je takva uloga presudna u životu djeteta, kad je ono podložno utjecajima svake vrste.

Prije analize sistema govornoga i pismenog izražavanja bilingvalnog učenika potrebno je sociološki sagledati formiranje njegova leksika, jer je govorni sistem determiniran osobinom društvene strukture, čime se sociolingvistika danas posebno bavi. To je važno za utvrđivanje uvjeta za naš rad u razredu, čiji je sastav nastao na osnovama jednoga industrijskog društva. Tako će problemi u obrazovanju bilingvalnog djeteta biti viđeni u kompleksu drugih problema, koje određena društvena klasa mora ili rješavati ili ih saživljavati sa svakodnevnim tempom, ovisno o tome hoće li ostati u zemlji imigracije ili će se vratiti u domovinu.

Teorija bihejviorizma (behaviour-vladanje, ponašanje, engl.) tumači da su svi aspekti učenja i ponašanja primjenljivi u željenom pravcu manipuliranjem zbivanjima u neposrednoj okolini djeteta. Ova istraživanja o sredini i njezinom pozitivnom i negativnom utjecaju na razvoj raznih aspekata djetetove ličnosti i na uspjeh koji postiže u školi utvrdila su ubrzo da kvaliteta i domet, kao i brzina tog razvoja ovisе o vrsti aktivnosti kojima se dijete bavi, prilika, ohrabrenja, poticaja, kulturnih dobara sredine, vremena i napora koji se ulažu, od sveukupnog odgojno-obrazovnog utjecaja uopće.

Pristalice *teorije kulturne uskraćenosti* slažu se da je sredina uzročnik dječjeg zaostajanja u intelektualnom razvoju i učenju, ali se ne slažu u tumačenju biti toga zaostajanja, i to je dovelo do različitog prilaženja strategiji kompenzacijskog djelovanja.

Prema jednima, korijeni te kulturne uskraćenosti mnogo su dublji: oni se nalaze u amplifikatorima (2) za razvoj, a ovi se opet nalaze u ljudskoj kulturi (amplification = povećanje, proširenje).

Mnoga su istraživanja ukazala na mogućnost da je *govor* jedan od glavnih uzročnika razlika u postignućima između djece srednje američke klase i djece neobrazovanih radnika, što je najuočljivije među starijom djecom različitih sociokulturnih slojeva (5).

To su, prvenstveno, konstatirane razlike u opsegu rječnika koje se uočuju u imenovanju boja, oblika i brojeva. Poticajnim izrazima o temi: Moja porodica; Moja ulica; Moje igre, izazvan je razgovor, a zatim vizualni, odnosno likovni doživljaj iste teme, s retrospektivnim razgovorom radi oblikovanja potpune rečenice. U zaključku je bilo jasno da je metodički zahvat rezultirao nesposobnošću verbalnoga i likovnog izraza paralelno; kao i socijalnom obojenošću, gdje se mogla naslutiti »boja njihove egzistencije« (slika bez boje, najčešći sivobijeli tonovi) i »oblik kretanja te djece u prostoru« (nejasan, nedovršen). Uzrok se ne može tražiti samo u socijalnom hendikepu, već je djelovala i urbana sredina, koja je iz djeteta izvukla i ispila svu radost življenja. Rječnik nije uvijek skućeniji, ali je važna konstatacija da djeca operiraju rječnikom svoje vlastite »kulture«.

Učenici bečkih Allgemeine Sonderschule¹ pišu ovako o temi »Majka«:
»Ona ima kratku kosu ona puno radi doće noću umorna kući nespavana svako jutro ide da radi ja je volim Ona je malo i bolesna Ona mene voli Ona za mene radi Ona kad dođe kući Ona pere veš ja noj kuvam Ona treba da kuva ručak ona ima četvoro dece Ona Mora da Ustane radno moja Mama ima 39 godina

(učenica, rođena 1973, polazi 5. razred ASO)

Pritom su riječi ONA, MORA, USTANE pisane velikim početnim slovom vjerojatno intuitivno, jer po shvaćanju obitelji majka postoji zato da izvršava svoje obveze.

Evo još jednog rada o istoj temi:

»Moja mama radi su bosom i daje meni 10 šilinga da meni nešto kuibin ja se dignem i jedem unda budim moju sestru i brata unda idem u školu Moja mama će meni danas kuibice meni banta lone i možda kais«

(učenica, rođena 1972, polazi 6. r. ASO)

¹ ASO — Allgemeine Sonderschule — opća specijalna škola u koju su nakon testiranja upućeni učenici s poteškoćama u učenju (tu ima najviše jugosl. učenika, jer su posebno okarakterizirani kao »grupa s otežanim učenjem« prema statistici Školskog savjeta Pokrajine Beč, 1986).

Školske godine 1985/86 ispitano je 29 jugoslavenskih učenika bečkih ASO u dobi 11—15 godina (rođenih 1970—1974) i to 5. i 6. razreda ASO — u 16. bečkom okrugu (prof. defektologije Mirjane Lupšić).

Djeca iz VK1², od kojih je poneko i blago retardirano, kod slaganja sličica u Kombi Lotto³ snalaze se uglavnom, ali se desi da netko od njih za tehničkog crtača s ravnalom u ruci kaže da »vide da čisti« jer »vidiš da u ruci ima metlu«, a zanimanje bolničara definira kao »ovo nosi čoveka«
(učenik, testiran za ASO)

Život u uvjetima supkulture ostavio je tragove, i to mišljenje i način života vlastite sredine učenik unosi u svoje izražavanje.

Razlika u verbalnim sposobnostima različitih sociokulturnih slojeva najjače se osjeća u svrsi korištenja: to su obično problemi i pojmovi koji se koriste u školi. Isto tako osjećaju se razlike u oblikovanju gramatičkih konstrukcija u govoru i pismu, te sintaktičkih pravila. Sastavak vrvi od morfoloških grešaka:

»Moja životinja e dica. Ditza živi na drvetu. Ja zu dobiti Ditzu. Ranizu. Ditzu i Donizu Wote.«
(učenik, 3. razred)

Dijete potječe iz porodice koja govori vrlo korektno izvornim jezikom (SR BiH).

U normalnim uvjetima već se trogodišnje dijete u povoljnoj kulturnoj klimi složenije izražava: kratkim zavisnim rečenicama, glagolskim kompleksom i sl.

Odnosi u društvenim slojevima uvjetuju pojavu različitih govornih sistema ili lingvističkih kodova (code = zbirka znakova, kratica, šifra engl.). Lingvistički kod ili govorni sistem odigrao je veliku ulogu u teoriji Basila Bernsteina, jednog od začetnika sociolingvistike, sociologa koji se zainteresirao za istraživanje društvenih i jezičnih struktura, direktora odjela za sociološka istraživanja Instituta za obrazovanje na Londonskom univerzitetu.

Bernsteinova teorija o dva različita lingvistička obrasca izražavanja, koja je najprije nazvao »zajedničkim« i »formalnim« jezikom, poslije »ograničenim« i »razrađenim« kodom govori da djeca srednje društvene klase koriste oba ova koda, dok stanoviti broj djece iz radničke klase koristi samo jedan — onaj »ograničeni«. Dakle, djeca se razlikuju po relativnoj upotrebi sintakse i leksika — razlika nije pitanje gramatičkog sistema, dijalekta ili žargona već pitanje različite upotrebe gramatičkih struktura i rječnika, a javlja se zbog različitih odnosa prema društvenoj strukturi (1).

Zajednički jezik

Učenici naše bečke dopunske škole govore zajedničkim jezikom. To je:

a) sirova, jednostavna struktura, bez veznika ili s pogrešnim veznikom, s ograničenom upotrebom pridjeva, verbalno nerazrađena; učenik se izražava više ekspresivnom simbolikom. Primjerice: Dođem sa drugovi na sportplaz igramo fudbal se bijemo, ej, udaramo golovi...

² VK1 — niži stupanj od 1. razreda osnovne škole u koji se vraćaju djeca iz 1. razreda pošto su podvrgnuta testiranju zbog simptoma nezrelosti ili nesposobnosti da ovladaju propisanim gradivom 1. razreda VS (obavezne osnovne škole).

³ Kombi Lotto — jedna od mnoštva jezičnih igara u školama zemlje imigracije — Austrije (pločice — sličice za poticanje verbalnog izraza).

b) Subjekt je uopćen, u izricanju vlada »emocionalni krug«, tako da se u dijalogu ponavljaju misli sugovornika: Šta oćeš, neće, ajde ostavi; mene kaže moj drugar, pa moj drugar iz parka kazo meni...

c) Učenik se služi tradicionalnim frazama, a ne uči stvarati svoju individualnu jezičnu upotrebu: Majka i otac idedu da zaradu pare.

Zajednički jezik jest sredstvo za stvaranje društvenih, a ne individualnih kvalifikacija.

Zajedničko je u tom jeziku:

- kratke, gramatički jednostavne, sintaktičke, siromašne rečenične konstrukcije: Moja mama radi kod vozovi.... (učenik, 2. razred); Auto-bus ima 60 sedališta na svako strani 25, a nazad 10.... (učenica, 4. razred);
- neadekvatni glagolski oblici: Sutra je moj brat i ja u dvorište išli... (učenica, 2. razred);
- jednostavna upotreba veznika;
- kruta i ograničena upotreba pridjeva i priloga;
- tradicionalne fraze.

Dakle, to je implicitno značenje, grubo izdiferencirano, susret od rane dobi s lingvističkim obrascem koji ne proizvodi individualne simbole, za razliku od »formalnog« jezika u kojem je subjektivno htijenje verbalno razrađeno.

Zajednički je jezik »tvrđi jezik« i ovim se obrascem ne mogu izraziti nježna, suptilna osjećanja; objektima koja ih pobuđuju upućuju se grube riječi, kad se odnose na djevojke, ljubav, smrt ili razočaranje. U našoj situaciji najčešće ih upotrebljavaju retardirani iz ASO, bez obzira jesu li »gastarbajteri« ili domaći. Takve dijaloge često čujemo pri ulasku ili izlasku iz škole, češće od onih koji ne polaze JDS (Jugoslavenska dopunska škola — »Muttersprachlicher Zusatzunterricht für jug. Gastarbeiterkinder«) u Austriji.

Naša se djeca, upravo zato što su nježna osjećanja za njih, kao društveno izolirane, umjetno presađene na zapadnu stranu svijeta, potencijalna opasnost, identificiraju s ovakvim primjercima zemlje imigracije. Tu se obično formira leksik grupa (maloljetnički, kriminalni, priprost = ruralni) od kojega se ne može početi rad na lijepom izražavanju.

Smatram da i srednja klasa Zapada rado upotrebljava taj zajednički jezik kao neki ekspresivni stil u brzini, jer i standard otupljuje emocije. U posljednje vrijeme javlja se sve veće razumijevanje psiholoških determinanti poremećaja u ponašanju i odnosu s okolinom.

Naši učenici, koji vladaju samo zajedničkim jezikom, pri povratku ili susretu sa sistemom obrazovanja u SFRJ neke su vrste pacijenti i doživljavaju stresove pred suučenicima, koji se služe »formalnim jezikom« bez obzira iz kojeg su društvenog sloja.

Društvena institucija jezika

Edward Sapir zastupa gledište da je jezik najvažnija varijabla koja posreduje između pojedinca i ponašanja; implikacije obrasca jezične upotrebe pojačavaju se stalno od početka govora pa i prije, jer dijete razumije prije nego što može govoriti.

Ako je smjer djetetu dan, onda se lingvistički obrazac progresivno pojačava i on je onda snažan faktor koji uvjetuje ono naučeno, način na koji je naučeno i utječe na buduće učenje.

Prema Sapiru i sljedbenicima, ispituje se jezična upotreba i iz nje se izvodi zaključak o društvenom i psihološkom ponašanju, a njima se opet podređuje jezična upotreba, jer je »društvena struktura semantička funkcija jezika«. Mi promatramo društvenu strukturu s pomoću jedne posebne institucije, institucije jezika, i to nam omogućuje da promatramo jedinstvo ponašanja koje postoji unutar raznovrsnih aktivnosti.⁴

Smatram da od ove postavke treba poći i u našim prilikama, kako bi se osvijetlile sve neobičnosti i posebnosti u napredovanju našega objekta obrazovanja — djeteta našeg radnika »gastarbajtera«, jer je ono pod utjecajem društvene strukture i pod tim uvjetima stječe individualno *iskustvo na oba jezika iz obje sredine*.

Za nas, dakle, promijeniti kod znači upotrijebiti više energije no inače. Osim toga, taj zajednički jezik prema Bernsteinu ima vlastitu estetiku, ima jednostavnost i neposrednost izraza emocionalno snažnoga i jezgrovitog, ima metaforično bogatstvo i ljepotu, kojoj i pisci mogu zavidjeti. Taj jezik simbolizira tradiciju i tip društvenog odnosa, gdje je pojedinac cilj, a ne sredstvo za neki cilj.

Ovakvo gledanje naglašava ulogu pojedinca u strukturi društva, u tipu društvenih odnosa, kad je upravo potrebno da on ostane u tim ustaljenim odnosima i nije korisno da se od njih otuđi. S etičkoga i političkog stanovišta to je ispravno gledanje na pojedinca u poretku koji ne želi eksploataciju već nadgradnju.

Zamijeniti zajednički jezik formalnim, koji nije logičan, koji ne mora biti bezličan, emocionalno ispražnjen, znači odsjeći pojedinca od njegovih tradicionalnih odnosa i otuđiti ga od njih; to je stari polaritet GEMEINSCHAFT (zajednica) — GESELLSCHAFT (društvo), koji je istraživao i teoretski postavio njemački sociolog Ferdinand Tönnies (4).

Za nas je problem u slijedećem:

Sačuvati upotrebu zajedničkog jezika, jer zahvati u ovo područje mogu biti samo radikalni, a ne totalni, ALI: stvoriti za pojedinca mogućnost da se koristi formalnim jezikom.

Za društvo koje cijeni profesionalni uspjeh, a mi smo ti u SFRJ koji njeguju obrazovanje, pa tražimo sve više usavršavanja u struci (magisteriji, doktorati i sl.), to je golem zadatak. To uključuje samu ličnost (roditelj—učenik—obitelj), emocionalni napor, veliki trud nastavnika dopunske nastave i — postaje pravi Sizifov posao.

Treba sagledati što se u ovoj posebnoj situaciji može postići. A može se postići:

1. Znanje jezika zemlje domaćina.
2. Jezičnu stručnost nastavnika — postići razrađeni obrazac izražavanja (kod kroz određeni tok stjecanja).

⁴ VS — Volksschule — prva 4 razreda osnovne škole

HS — Hauptschule — 5—8. razred osnovne škole

AHS — Allgemeine Höhere Schule — općeobrazovna viša škola (nakon HS) — tabela

ASO — Allgemeine Sonderschule — opća specijalna škola za djecu s teškoćama u učenju.

U njima ima više nego u svim drugim specijalnim školama djece jugoslavenskih radnika, jer nemaju većih poremećaja. Ovo upućuje na jezik kao osnovnu barijeru (primjedba autora).

Vidi tabelu: **Školska obaveza**

vanje. U B Klansenzugu djeca radnika dobivaju najoskudnije obrazovanje, a od JDS (Jugoslavenske dopunske škole) »nadoknađujuće«, a nisu ni dovoljno uključena u govorne vježbe u školama zemlje domaćina.

PRIMJER: Na jednom oglednom predavanju, učiteljica od 6 jugoslovenskih učenika, što je iznimno dobar primjer, 4 uključuje u razgovor, iako zna da će odgovori biti šturi, a misli nedovršene!

Radilo se o sastavu razreda u kojem polovina učenika stranih radnika (turskih i jugoslovenskih) ima uobičajenu jezičnu barijeru, a tema je bila složenija i glasila je »Uvod u čitanje lektire« u 2. razredu osnovne škole.

Ovdje je i psihička napetost dirigirala kod, iako je učenik bio dobro motiviran, ali napor tog bilingvalnog učenika u tom trenutku uvjetovala je spremnost da upotrijebi leksik kojim možda i raspolaže).

K a k o r a d i t i ?

Kultura ove škole nije potpuno prihvatljiva za našeg učenika; ona pokušava djeci prenijeti opća znanja putem raznih meta-jezika, ona unosi u obrazovni sadržaj kriterije koje prati moral, selekcija knjiga, filmova. Neki se od učenika integriraju, stječu prijatelje, ali veliki dio te amplitude ne može izdržati (učenik, VS Kl: »Ja nemam igračke, ja se igram u parku!«)

Nad ograničenim kodom ne treba se zgražati, već se truditi da se materijalni uvjeti u školama poboljšaju, a isto tako da se oblici kontrole, pedagoški postupci i osjetljivost nastavnika za tu problematiku prožmu shvaćanjem kulture koju djeca donose sa sobom u školu. Stambeni uvjeti, društvene kao i stručne službe, te predškolsko obrazovanje vrlo su važni faktori u životu djeteta i njegovu razvoju.

Promjena ne leži samo u promjeni leksika i sintakse bilingvalnog djeteta, već treba promatrati odnos između jezika i socijalizacije, jer se socijalizacija odnosi na proces u kojem se biološko biće transformira u pripadnika jedne specifične kulture (naša djeca). Klasni sistem ograničava pristup razrađenim kodovima.

»Če da pevam, čese sigram, keva će pravi tortu;
mnogo deca će dodju. pa; voledu kolači!«

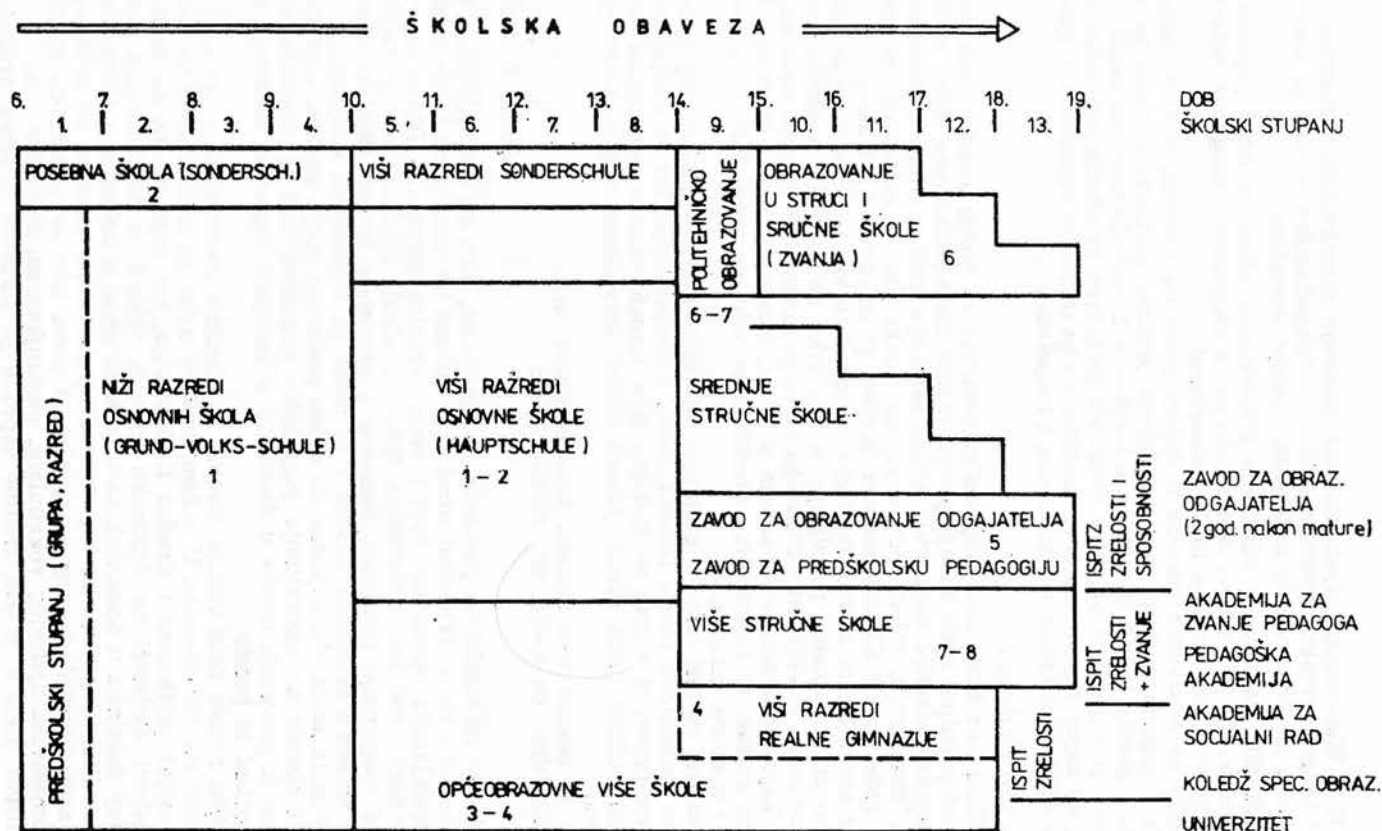
(učenik, 2. razred)

Treba se zaustaviti na govornim varijacijama, iako su one specifične kod ove djece, koja su u izvjesnom smislu ograničena na relacijama svoje sredine pa upotrebljavaju ograničeni broj i oblik rečenica (zavisnih). Dijete ima što da kaže školi; ono ima i fantazije. Suho »glodanje gramatike« nije najbolji način za njegovanje solidnoga usmenog i pismenog izraza. Dijalekt djeteta može se smatrati polaznom točkom i ne treba ga neprestano korigirati.

Nastavnik mora biti svjestan da dijete posjeduje *svoju* kulturu i ne treba ga grubo tjerati na ispravljanje pogrešaka; pogotovu kad se iznenada nađe presađeno iz povoljnih uvjeta u domovini u ambijent dopunske nastave i kad ne zna otkud bi počelo.

Školski sistem naše zemlje stvorio je kontekst srednje klase, jer smo mi orijentirani na obrazovanje. U našem društvu uvjet za postavljanje na radno mjesto uvijek je školska i stručna kvalifikacija, bez koje se ono ne može ni kategorizirati. Dolazeći na dopunsku nastavu, učenik se često susreće s modelom koji dominira u domovini, nastavnik ga unosi u učionicu, a dijete ubrzo osjeća hendikep jer ništa od tog sistema ne razumije, odnosno ne može »pogoditi« zahtjeve ambicioznog nastavnika. I sama sam se u početku zgražala nad siromaštvom djetinjeg vokabulara, pomanjkanjem invencije i sl.

Iskustvo djeteta iz ove sredine zapravo je iskustvo društva drugačijeg od našeg.

LITERATURA

1. Bernstein, Basil. *Jezik i društvene klase*, Beograd: BIGZ, 1979.
2. Bruner, Jerome. *Der Prozess der Erziehung — Entwurf einer Unterrichtstheorie*, Düsseldorf: Berlin Verlag, 1974.
3. Sapir, Edward. »The Status of Linguistics as a Science«, u: Mandelbaum, D. G. (ured.), *Selected Writings of Edward Sapir*, University of California Press, 1929.
4. Tönnies, Ferdinand. *Gemeinschaft und Gesellschaft Theorie — Grundbegriffe der reinen Soziologie*, Darmstadt: Wissensch. Buchgesellschaft, 1970.
5. Vegar, Branka. »Soziokultureller Hintergrund jugoslavischer Gastarbeiterkinder (predavanje na Päd. Institut der Stadt Wien, Burggasse 14—16).

SOME ASPECTS OF DEVELOPING A BILINGUAL PUPIL'S ORAL AND WRITTEN EXPRESSION

SUMMARY

In the school-year 1985—1986 an examination of 29 Yugoslav pupils was carried out in the Viennese ASOs (i.e. special schools for pupils having difficulties with learning), which showed that their living in the conditions of subculture had been leaving marks on their expression. The author of this paper has put together the results of the examination and the ideas gained from her own practice of teaching Yugoslav migrant workers' children, on the one hand, and Basil Bernstein's theory on restricted and elaborated codes (1962), on the other. The theory is the result of Bernstein's observing relations between social strata that bring about the phenomenon of different speech systems or linguistic codes. Applying the theory to the written and oral expression of pupils attending in Vienna »supplementary classes« in their mother tongue, the author is induced to claim that the pupils differ by a relative usage of syntax and vocabulary, but this does not have anything to do with the system of grammar, dialect or jargon: it is caused by their different attitudes to the structure of society. Some features of the Yugoslav children's »common language« are depicted. It is »restricted«, yet it has its own aesthetics and its possibilities. The author pleads both for the pupils' maintaining such a language and for their developing a »formal« one. Some recommendations are furnished in this connection.